

GINTER DZIERŻON

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska

Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Poland

e-mail: g.dzierzon@uksw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-5116-959X>

Christof Rolker, *Canon Law in the Age of Reforms (c. 1000 to c. 1150)*, Washington D.C. 2023, ss. 538

W prestiżowym wydawnictwie The Catholic University of America Press ukazała się interesująca monografia *Canon Law in the Age of Reforms (c. 1000 to c. 1150)* poświęcona prawu kanonicznemu okresu reform mających miejsce między 1000 a 1150 rokiem, autorstwa znakomitego badacza Christofa Rolkera. Jest to kolejny tom z wartej polecenia serii zatytułowanej „History of Medieval Canon Law”. Książka zawiera także rozdział autorstwa jednego z zasłużonych amerykańskich kanonistów Roberta Somerville’a. Zasadniczy korpus pokąźnego, bo liczącego ponad 500 stron dzieła tworzy sześć rozdziałów, z których pięć pierwszych napisał Rolker; zaś autorem ostatniego, szóstego rozdziału jest Somerville.

Rozdział pierwszy pt. *Canon Law and Canonical Collections: An Introduction* ma charakter wprowadzający. Podjęcie przez Rolkera takich wątków, jak próba średniowiecznej definicji kanonu, źródła ówczesnego prawa, wstępy do kanonicznych zbiorów oraz proces recepcji funkcjonujących w średniowieczu kolekcji, stanowi bazę hermeneutyczną dla dalszych wywodów i analiz Autora w kolejnych rozdziałach monografii.

W drugim rozdziale pt. *Burchard of Worms: Canon Law in a ‘Europe of Bishops’* uwaga badacza ogniskuje się wokół dokonań Burcharda z Wormacji. Swe wnikliwe analizy osadził on w szerszym kontekście, jakim w tym wypadku był opis uwarunkowań średniowiecznej Europy, w których ważkie znaczenie miała pozycja biskupa, ujęta przez Rolkera ze specyficznej perspektywy: możliwości bądź niemożliwości kontaktów ówczesnych biskupów z papieżem. Dysponując takim kontekstem, w podrozdziale 2.3 Autor podjął namysł nad głównym dziełem Burcharda, jakim

jest *Liber Decretorum*, badając jego genezę, strukturę oraz proces jego recepcji. Na tym jednak nie poprzestał, lecz odniósł to monumentalne dzieło do *Zbioru dwunastu części* (*Collectio duodecim partium*). Wyraził pogląd, iż przywołane dzieła były efektem współpracy dwóch ośrodków: Wormacji i Fryzycji, oraz skłonił się ku tezie, iż kompilowano je paralelnie. Odnosząc się do tej tezy, pragnę podkreślić, iż nie ma ona charakteru apriorycznego, ale jest rezultatem analizy komparatystycznej odnoszącej się do pewnych wątków tematycznych (hierarchia kościelna, relacja Rzymu do metropolii, prawo biskupów i dla biskupów, świeckie zasady a synody, małżeństwo i kazirodztwo).

W swoim wywodzie historyk prawa w szczególny sposób wyeksponował znaczenie stanowiska Burcharda przedstawionego w księdze siódmej, w którym optował on za przeszkodą zrywającą pokrewieństwa sięgającą do siódmego stopnia w komputacji kanonicznej. Jego doniosły walor wynikał z faktu, iż w ówczesnym prawie taki zakres obowiązywał aż do czasów IV soboru laterańskiego. Poruszając tę kwestię, Rolker nie abstrahował też od faktu, iż wśród uczonych nie ma zgodności opinii w kwestii znaczenia tego osiągnięcia. Niektórzy badacze burchardowemu podejściu do problemu małżeństw kazirodczych zarzucają laksyzm. Nie wszyscy jednak podzielają ten pogląd, utrzymując, iż ten wybitny niemiecki kanonista czynił to w celu wypracowania koherentnej doktryny w tej materii.

W ostatnim passusie tego rozdziału (*A Forgery to End All Forgeries: 'Forgery' and Legal Change*) Autor podjął frapujący problem, sformułowany w formie pytania: czy Burchard był fałszerzem? Odpowiadając na nie, zwrócił uwagę, iż w tej kwestii opinie uczonych są podzielone. Francuscy badacze skłaniają się ku tezie, że wysiłki Burcharda były podporządkowane władzy królewskiej; inni z kolei uważają, że w XI wieku manipulacje tekstem były czymś zwyczajnym.

W rozdziale trzecim przedmiotem uwagi Rolкера stało się prawo monastyczne (*Monastic Canon Law*). Swoje wywody poprzedził jednak wprowadzeniem, w którym odniósł się do tak sformułowanego tytułu, wyjaśniając, iż wyodrębnienie tej dziedziny prawa wiązało się z pewnym stanem faktycznym, jakim były konflikty między opactwami a biskupami. W pierwszej kolejności Autor pochylił się nad dokonaniem opata Abbona z Fleury, które znalazły wyraz w jego *Collectio canonum*, recypowanej w innych ówczesnych ośrodkach europejskich. Punktem wyjścia wywodów Rolкера stał się namysł nad datą powstania dzieła oraz nad źródłami, z których korzystał opat. Uwagę czytelnika przykuwa szczególnie prezentacja kontekstu powstania dzieła. Rolker wyraził pogląd, iż głównym celem jego napisania była obrona egzempcji opactwa przed roszczeniami biskupa. Według badacza specyficzny charakter tej kolekcji wynika z tego, iż opactwo w Fleury cieszyło się prawem odwołania się do papieża. Wyraził też pogląd, że interwencje papieskie na korzyść francuskich opactw stopniowo przyczyniły się do zmiany relacji pomiędzy opactwami, biskupami a papieństwem. Jego zdaniem na tym polegał niewątpliwy wkład z opata z Fleury w rozwój

prawa kościelnego, czego przykładem stał się zreformowany status opactwa w Cluny, które w 1024 r. otrzymało szereg przywilejów.

Kolejnym przedmiotem zainteresowania Rolкера stał się *Zbiór pięciu ksiąg* (*Collectio quinque librorum*). Za szczególnie interesujący należy uznać passus 3.3.4 *Monk on Marriage: The Collection in Five Books on Marriage, Sexuality, and Incest*. Według badacza tłem powstania tego zbioru był ówczesny monastycyzm. Zastosowana w kolekcji komputacja kanoniczna była już bowiem znana w Italii przed Piotrem Damianim. Doktryna tego dzieła w kwestii pokrewieństwa była wszakże podobna do doktryny Burcharda z Wormacji, jednak w przywołanej kolekcji ukształtowała się niezależnie od stanowiska kanonisty z Wormacji, o czym świadczy fakt, iż w *Collectio quinque librorum* stosowana jest odmienna argumentacja.

Podrozdział 3.4 *The Collection in 74 Titles: The 'Manual of Monastic Reform'* Autor poświęcił kolejnemu zbiorowi, jakim jest *Zbiór siedemdziesięciu czterech tytułów* (*Collectio LXXIV titulorum*). W punkcie 3.4.3 *The Character of 74T: A Monastic Canon Law Collection* wyraził pogląd, iż jego kompilatorzy z jednej strony eksponowali prymat papieski, z drugiej – stali w obronie monastycznych przywilejów oraz egzempli opactw względem pozycji biskupów.

W podrozdziale 3.5 obiektem uwagi historyka prawa stały się zbiory pochodne, zależne od innych zbiorów (*Monastic 'Derivative Collections'*). W tym wypadku poddał on szczegółowej analizie *Sandionysiana*, *Collectio Burdegalensis*, *Collectio canonum Casinensis* oraz *Collectio canonum regesto Farfensi inserta*. Ustosunkowując się do ostatniego z wymienionych zbiorów, uznał, iż ma on charakter promonastyczny. Jego zdaniem celem zawartych w nim treści była obrona przywilejów opactwa w Farfie.

Wreszcie w podrozdziale 3.7 *Regular Canons, Monks, and Canon Law* Rolker zajął się kwestią wpływu prawa utrwalonego kulturą prawną ówczesnej Europy. Uznał, iż *spiritus movens* istotnych zmian była reguła augustyńska. W związku z tym podjął namysł nad kolejnymi zbiorami: *Collection in Twenty Books*, *Collection in Seventeen Books*, *Collection in Thirteen Books* oraz *Collection in Ten Parts*. Konkludując, przedstawił ciekawą tezę, iż poddane analizie zbiory nie odgrywały doniosłej roli w kulturze monastycznej oraz przedgracjańskiej historii prawa, lecz jego zdaniem w monastycznej kulturze XI i XII wieku korzystano z treści zawartych w tych zbiorach.

Rozdział czwarty (*The 'Gregorian' Collections*) został poświęcony zbiorom „gregoriańskim”. Już we wprowadzającym podrozdziale 4.1 *'Gregorian Collections': A Working Definition* Rolker zwrócił uwagę, iż podanie definicji tego typu zbiorów jest bardzo trudne. Za istotne czynniki w jej konstrukcji uznał: inspirację papieską, związek z papieżem, zawartość oraz strukturę dzieła. Przedmiotem jego namysłu stały się *Breviarium Attona* z San Marco, *Collectio canonum Deusdedita*, *Collectio canonum Anselma* z Lukki, *Liber de vita christiana* Boniza z Sutri, *Collectio Tarracensis* oraz inne zbiory z nią związane, a także *Polycarpus* Grzegorza z San Grisogno. W podsumowującym podrozdziale 4.8 *The Gregorian Collections Between Polemic and*

Canon Law Rolker wskazał, iż zbiory te charakteryzuje zróżnicowanie treściowe i strukturalne. Jego zdaniem celem ich opracowania było z jednej strony wsparcie legitymizacji władzy papieskiej, z drugiej – kategoryczny sprzeciw inwestyturze.

Na tematyce dorobku szkół kanonistycznych północnej Francji ogniskuje się uwaga Rolкера w rozdziale piątym (*The Schools of Northern France and Beyond*). Przedmiotem jego badawczego namysłu stały się kolekcja Lanfranka z Bec, *Collectio Britannica*, *Tripartita* i *Dekret* autorstwa Iwona z Chartres oraz dzieła Algera z Liège: *De misericordia*, *Panormia* i *Caesaraugustana*. W analizie poszczególnych dzieł można wyodrębnić zasadniczy układ. Wywody Autora poprzedza bowiem z reguły ukazanie kontekstu oraz struktury dzieła, po czym następuje odniesienie do źródeł formalnych jego powstania. Układ ten jednak nie ma sztywnego charakteru. Niejednokrotnie bowiem Rolker porusza wątki wiążące się ze specyficznym charakterem dzieła, czego przykładem są dokładne analizy poszczególnych wersji *Tripartita* i *Caesaraugustana*, kwestia tekstowych zmian w spuściznie Iwona z Chartres, problematyka papieskiego wyboru oraz inwestytury, a także tematyka istotnych zmian w prawie małżeńskim w dorobku Algera z Liège.

Za niezwykle cenne należy uznać wnioski przedstawione w podrozdziale 5.9 (*Conclusions: Ancient Authority, New Methods, and the Sacramentalisation of Canon Law*). Według Rolкера wartością dodaną prezentowanych dzieł było nawiązanie przez ich autorów do bogatej spuścizny patrystycznej, co w jego przekonaniu istotnie zmieniło naturę ówczesnego prawa kanonicznego. Dzięki temu prawo to nabrało bardziej „sakramentalnego” charakteru ze względu na pogłębiony namysł nad tematyką małżeństwa, chrztu, eucharystii, ekskomuniki oraz święceń.

Szósty rozdział pt. *Papal Councils, 1049–1179: Selected Topics*, którego Autorem jest Robert Somerville, ma charakter komplementarny wobec opracowań Rolкера. W tym wypadku badacz zaprezentował bowiem zagadnienia dotyczące papieskich soborów z lat 1049–1179. Punktem wyjścia jego analiz stało się ukazanie uwarunkowań historycznych tych zgromadzeń. Podjął też namysł na takimi zagadnieniami, jak kontrowersje wokół terminu „sobór generalny” czy szeroko rozumiana problematyka źródeł, w której poruszył wątki w rodzaju: teksty kancelaryjne bądź niekancelaryjne, źródła narracyjne oraz procedury soborowe. Ponadto zajął się tematyką kanonów soborowych, koncentrując uwagę na ich zawartości treściowej, problematyce ówczesnych encyklik, tematyce kolekcji dokumentów soborowych, a także zagadnieniu tekstów nieautentycznych.

Podsumowując, wydaje się, iż walor recenzowanej pozycji dla nauki prawa kanonicznego Christof Rolker ujął w słowach wprowadzających do jej zakończenia. Odnosząc się dokań kanonistów z XI i XII wieku, zauważył, iż wśród historyków okres ten uznawany jest za niezwykle ważny w historii prawa kanonicznego, gdyż zmiany w ówczesnej kulturze prawnej stanowią klucz hermeneutyczny do zrozumienia funkcjonowania Kościoła oraz społeczeństwa. W moim przekonaniu ten wysiłek

podjęli i w pełni zrealizowali autorzy tej znamienitej pozycji. W pierwszym rzędzie czytelnika uderza konsekwentna realizacja przyjętego celu badawczego. Badacze z reguły omawiają zagadnienia w szerszym kontekście, jaki stanowią uwarunkowania powstania poszczególnych dzieł. Pragnę zwrócić uwagę, iż zastosowanie takiej metodologii pozwala czytelnikowi na szerszy ogląd ówczesnej sytuacji Kościoła. Pod względem warsztatowym narracje Autorów nie mają charakteru deskryptywnego, lecz cechuje je głębia merytorycznych analiz. Oni nie opisują, ale wnikliwie badają, niejednokrotnie stosując metodę komparatystyczną w różnych wymiarach i obszarach, aby z tego namysłu wywieść własne konkluzje badawcze, często odbiegające od tych, które można było dotąd spotkać w literaturze przedmiotu. Stąd też treści zawarte w tej monografii należy uznać za istotny wkład w rozwój badań nad tak ważną dla kultury prawnej średniowiecznej Europy dziedziną, jaką było prawo kanoniczne.

CHRISTOF ROLKER, *CANON LAW IN THE AGE OF REFORMS (C. 1000 TO C. 1150)*,
WASHINGTON D.C. 2023, PP. 538

Abstract

The monograph by Christoph Rolker (with a contribution by Robert Somerville) traces the development of canon law collections during a period crucial to medieval canon law (c. 1000 to c. 1150). The authors successfully present the sources within a broad context. Rather than taking a merely descriptive approach, they employ a rich comparative method that results in an indepth analysis of the sources and their historical background. In many instances, they offer novel conclusions to issues that have been widely debated in the scholarship. This book makes a significant contribution to the state of the art in the study of medieval canon law.

Keywords: medieval canon law, medieval church reforms, medieval synods